

De utopie voorbij

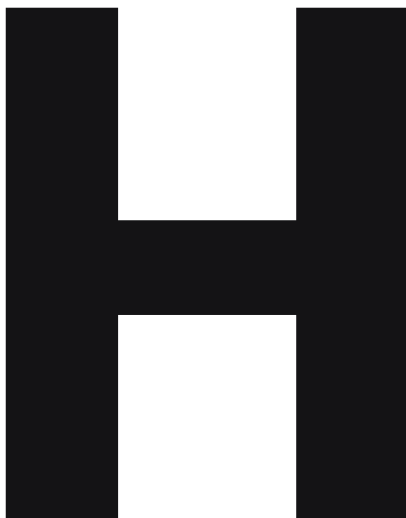
In de jaren zestig werd in Schotland de nieuwe stad Cumbernauld gebouwd, naar een futuristisch ontwerp van architect Geoffrey Copcutt. Ruim veertig jaar later is het centrum van de stad vervallen en biedt het vele groen vooral een uitstekende verstopplek voor de jeugdbendes die elkaar de buurten uitvechten. 'Cumbernauld is in het slop geraakt omdat de mensen het ontwerp niet respecteren.'

Joris van Casteren foto's Hans van der Meer

Joris van Casteren
Eerste deel van een serie over new towns en uitbreidingswijken in Europa

et is rustig op de snelweg richting Glasgow. Bij Lockerbie ga ik eraf om te tanken. De bediende van het pompstation denkt dat mijn komst te maken heeft met de vrijgelaten Libiër. 'Ik ben op weg naar Cumbernauld,' zeg ik. 'Cumbernauld?' zegt de bediende. 'Dat is de lelijkste plaats van Schotland.' Ik vertel de bediende dat ik een boek heb geschreven over mijn jeugd in Lelystad. 'Een stad in Nederland die ook niet echt bekendstaat om zijn esthetiek.' Nu bezoek ik een aantal 'new towns' in het buitenland, zeg ik. 'De Libiër had het vliegtuig boven Cumbernauld moeten opblazen,' zegt de bediende. Vannacht, op de veerboot naar Newcastle, heb ik de plannen van architect Geoffrey Copcutt nog eens doorgelezen. In de jaren vijftig werd hij gevraagd voor het ontwerp van Cumbernauld, de grootste van vijf nieuwe steden die na de oorlog gebouwd moesten worden tussen Glasgow en Edinburgh om de bevolkingsaanwas van Glasgow op te vangen.

Copcutt was een excentrieke architect die felgekleurde ruitjespakken droeg. Met een kwast aan een bamboestok schetste hij zijn ontwerpen op meterslange doeken. Cumbernauld had volgens hem een 'multifunctionele megastructuur' nodig: een ultramodern stadscentrum waar gewerkt, gewoond en vooral geconsumeerd kon worden. Bewoners moesten er met hun auto's in kunnen rijden. Zonder uit te stappen konden ze bij 'volautomatische verkoopmachines' boodschappen doen.

Copcutt liet zijn multifunctionele megastructuur boven op een heuvel bouwen, terwijl meteorologen hadden berekend dat die heuvel met meer dan tweehonderd regendagen per jaar de onguurste plek van Schotland was. Toen de eerste fase gereed was, in 1963, lag er een soort vliegdekschip op de heuvel. Met daar weer bovenop, steunend op betonnen poten, een langgerekte rij penthouses. Onder de constructie liep een vierbaansweg door. Aan de zijkanten staken er betonnen voetpaden en loopbruggen uit, die leidden naar omliggende buurten. In die buurten, door tunneltjes en bruggen met elkaar verbonden, was het voetverkeer van het autoverkeer gescheiden. Er kwamen frivole rijtjeshuizen en appartementenblokken te staan, opgetrokken uit geprefabriceerde onderdelen.

In 1967 werd de megastructuur onder grote belangstelling door koningin Elizabeth geopend. Met het ontwerp won Copcutt belangrijke architectuurprijzen. Uit de hele wereld kwamen architecten en stedenbouwkundigen

'De Libiër had het vliegtuig boven Cumbernauld moeten opblazen,' zegt de pompbediende

naar Cumbernauld om het revolutionaire concept te bekijken.

Het regent in Cumbernauld als ik aankom. In de verte ligt de heuvel met de megastructuur. Dichterbij gekomen zie ik vanaf de vierbaansweg dat delen van het gebouw zijn afgezaagd; uit het geamputeerde beton steken roestige draden. De ramen van de penthouses zijn dichtgetimmerd, water stroomt langs afgebroken regenpijpen omlaag. Er zijn twee grote supermarkten tegen de megastructuur aangebouwd.

Ik kom op een parkeerdek uit. Ik zie geen volautomatische verkoopmachines, wel een stomerij en een afhaalchinees. Ik stap uit en ga door een haperende schuifdeur naar binnen. In de megastructuur is een winkelcentrum gevestigd. Voor een beautysalon staat een meisje met make-upmonsters. Ze vraagt of ik weet dat tegenwoordig veel mannen make-up dragen.

Ik vraag aan het meisje of ze weet waar het Golden Eagle Hotel is, een futuristische kolos die ooit naast de megastructuur werd gebouwd en waar ik zou willen verblijven.

Het meisje heeft geen idee. 'Misschien weten ze het bij reisbureau Thomson,' zegt ze.

Bij reisbureau Thomson boekt een familie met overgewicht een vakantie naar de Canarische Eilanden. Een medewerkster vertelt dat het Golden Eagle Hotel is gesloopt, nadat het bij een storm beschadigd was geraakt. Er is wel een nieuw hotel, Westewood, in het noorden van de stad. 'Je kunt er ook golfen,' zegt de medewerkster.

Ik loop door het overdekte winkelcentrum. Een moeder met een kinder- >

Coverstone-House.org.uk

Paul Gillon alias Kirkland Ciccone, voor de 'megastructuur' van architect Geoffrey Copcutt

wagen gaat een speelhal binnen, een kale man in trainingspak tilt een breedbeeldtelevisie. Naast een lege winkel met neergelaten rolluiken is de redactie van *Cumbernauld News* gevestigd.

Binnen zit journalist Neil McGrory aan zijn bureau tandoorikip te eten. McGrory werkt nu negen jaar bij *Cumbernauld News*. Hij schrijft veel over vandalisme en gevechten tussen jeugdbendes. Vorige week interviewde hij een jongen die twaalf kinderen uit een brandende crèche had gered.

McGrory geeft mij het adres van Bobby Johnston, een bevlogen Cumbernauld-pionier. Johnston werkte bij de Cumbernauld Development Commission (CDC), de ambtelijke dienst die Cumbernauld opbouwde en tot 1996 bestuurd. Johnston is een van de weinige CDC'ers die in Cumbernauld zijn blijven wonen. Met het adres van Johnston loop ik verder door het overdekte winkelcentrum. Ik ga een winkelpand binnen waar schilderijen van kunstenaars uit Cumbernauld aan de muur hangen. Het zijn hoofdzakelijk natuurtaferelen, stillevens en portretten.

James Ramsay (61) komt op mij af, een dikke man met een rechthoekige bril. Twee maanden geleden is hij zijn baan als monteur kwijtgeraakt en sindsdien is hij vrijwilliger in de kunstenaarsruimte. 'Zelf ben ik ook kunstenaar,' zegt Ramsay. Hij maakt foto's van treinen; een van zijn treinfoto's heet 'Back to the Future'. Daarop rijden een moderne trein en een stoomtrein naast elkaar. 'Dat heb ik met Photoshop gedaan.'

Ik vraag hem waarom geen van de Cumbernauldse kunstenaars de eigen stad als onderwerp heeft gekozen. 'Niemand wil met Cumbernauld worden geassocieerd,' zegt Ramsay. In 2001 en 2005 won Cumbernauld de Carbuncle Award, een prijs voor de lelijkste stad van Schotland. 'Cumbernauld heeft z'n slechte naam te danken aan één gebouw.' Ramsay vindt dat de megastructuur gesloopt moet worden. 'Ik haat dat ding, iedereen haat dat ding.'

Craig Murray (29), een magere man met een puntig hoofd, komt bij ons staan. Hij draagt een zwarte leren jas en heeft

grote voeten. 'Ik weet heel veel van Cumbernauld,' zegt hij. Ik zeg dat ik naar de penthouses wil, boven in de megastructuur. 'Ik breng je wel,' zegt Craig. Met Craig loop ik door het winkelcentrum. Hij vertelt dat hij autistisch is. 'Ik heb het syndroom van Asperger, een ziekte die ze in de oorlog bij toeval hebben ontdekt.' We stappen in een lift die niet verder gaat dan de vierde verdieping. De penthouses zijn op de vijfde. 'Geen zorgen,' zegt Craig, 'ik weet wel een manier.' Op de vierde verdieping loopt hij naar een dichtgetimmerde deur. Hij neemt een aanloop en trapt de deur in. Zijn grote voet komt vast te zitten in een stuk triplex. We staan nu buiten op een bordes, onder de penthouses. Uit de muren komt isolatiemateriaal tevoorschijn.

Even later rennen twee bewakers het bordes op. Ze pakken Craig beet, die zich hevig verzet. 'Ik heb het syndroom van Asperger,' roept hij. Ik leg uit dat ik een journalist uit Nederland ben en dat Craig mij de penthouses wilde laten zien. 'Deze man veroorzaakt al jaren overlast,' zeggen de bewakers. Met Craig verdwijnen ze in de lift.

Ik neem mijn intrek in hotel Westwood in het noorden van Cumbernauld, waar de goede buurten liggen: Condorrat, Balloch en Carrickstone. Een groot deel van de woningen uit het plan van Copcutt heeft er plaatsgemaakt voor villa's en moderne eengezinswoningen. Voor garagedeuren staan rolcontainers, in de voortuinen groeien coniferen.

De volgende dag loop ik naar de begraafplaats, waar je met de auto langs de graven kunt rijden. 'Deze begraafplaats is aangelegd volgens de mobiliteitsprincipes van Copcutt,' zegt de beheerder. Even later stopt een Nissan Micra voor een graf. Twee oude dames stappen uit en gaan met harkjes aan de slag. Van de begraafplaats loop ik naar Seafar, Carbrain, Kildrum en Abronhill, buurten in het zuiden die worden geteisterd door criminaliteit. De huizen staan er nog precies zoals Copcutt ze neer liet zetten: knusse woningen in frivole vormen tussen het groen. Wel zijn ze totaal

Cumbernauld

De architect Geoffrey Copcutt won met het ontwerp voor de Schotse new town Cumbernauld in de jaren zestig belangrijke prijzen. Uit de hele wereld kwamen architecten en stedenbouwkundigen het revolutionaire concept bekijken. Ruim veertig jaar later, in 2001 en 2005, wordt Cumbernauld verkozen tot de lelijkste stad van Schotland. Door de kijkers van Channel 4 wordt het winkelcentrum van de stad - de futuristische 'megastructuur' - in 2005 gekozen als 'slechtste gebouw van Groot-Brittannië'.

vervallen. Beschimmelde muren, ingezakte daken, afbladderende verf. Niemand gebruikt de vochtige onderdoorgangen, mensen steken gewoon de weg over. Geen enkele bewoner houdt zich aan de regels van het concept van Copcutt.

Bobby Johnston (73) woont in een vrijstaande woning in de chique buurt Condorrat. Hij heeft pantoffels aan, zijn grijze haar is met een natte kam achterovergekamd. Tom Reilly (69) is er ook, een gepensioneerd architect in een hout-hackershemd die ook bij CDC werkte en die nu voorzitter is van de plaatselijke Rotary Club.

‘Cumbernauld is in het slop geraakt omdat de mensen het ontwerp niet respecteren,’ zegt Johnston. Toen Cumbernauld in 1957 werd gebouwd, wilde iedereen uit het verpauperde en overvolle Glasgow naar de nieuwe stad komen. Gegadigden werden gescreend, een inspecteur keek of het huishouden en het kasboekje op orde waren.

In de jaren zeventig en tachtig veranderde de mentaliteit van de mensen. ‘Iedereen deed waar hij zin in had,’ zegt Reilly. In het winkelcentrum kwam Copcutts authentieke nopjeszeil onder de kauwgom te zitten. ‘Mijn onderhoudploeg was de hele dag bezig het te verwijderen,’ zegt Johnston. Het groen, dat onder Johnstons regie was aangeplant, moest worden gesnoeid omdat het potloodventers uit heel Schotland aantrok. Johnstons eigen vrouw werd met een van die potloodventers geconfronteerd. ‘Ik heb er nog steeds nachtmerries van,’ zegt ze.

In de jaren tachtig werd driekwart van de huizen in Cumbernauld verkocht, toen onder het bewind van Thatcher particulier woningbezit werd gestimuleerd. Iedereen schilderde zijn rijtjeshuis in een andere kleur. ‘De eenheid van het ontwerp werd verbroken,’ zegt Reilly. Huizenbezitters met een laag inkomen hadden geen geld voor onderhoud, het verval zette in. Toen Reilly onlangs met een groepje gepensioneerde architecten door Carbrain liep, gooiden jongeren stenen naar hen.

Toen zijn vader ervandoor ging met een jonge vrouw, gaf zijn moeder een groot feest

In 1996 trok CDC zich terug als stadsbestuur. Cumbernauld werd geen zelfstandige gemeente, maar ondergebracht bij het district North Lanarkshire, dat wordt bestuurd vanuit de dertig kilometer verderop gelegen stad Motherwell, waar na sluiting van een staalfabriek grote armoede heerst. North Lanarkshire verkocht de megastructuur van Cumbernauld en het gebied eromheen. De nieuwe eigenaren lieten het gebouw gedeeltelijk slopen en bouwden de supermarkten ertegenaan. Johnston en Reilly proberen met hulp van de plaatselijke Rotary de megastructuur tot monument te laten verklaren. Door de Carbuncle Award, de gedeeltelijke sloop en het verval lijkt die kans niet groot. Ze vrezen dat de eigenaar het gebouw bewust laat vervallen, zodat het gesloopt kan worden.

In de namiddag rijden we naar de megastructuur. Onderweg spreekt Reilly een punker aan die op de weg loopt. ‘Je moet de onderdoorgang gebruiken,’ zegt Reilly.

We parkeren in een lekkende garage onder het gebouw. Met de lift waar ik ook met Craig in stond, gaan we omhoog. Net als Craig Murray komen Johnston en Reilly niet verder dan de vierde verdieping. De deur die Craig heeft ingetrapd, is opnieuw dichtgetimmerd. ‘Het is bedroevend,’ zegt Johnston, ‘we kunnen ons eigen gebouw niet meer in.’

De volgende dag ontmoet ik Paul Gillon (27). Onder de artiestennaam Kirkland Ciccone treedt hij op in het theater van Cumbernauld, een oude

barak aan de rand van de stad. De zaal is nooit uitverkocht. ‘In Cumbernauld is weinig belangstelling voor cultuur,’ zegt Paul.

In zijn shows maakt Paul Gillon cynische grappen over zijn jeugd in Cumbernauld. Zijn vader was een werkloze schoonmaker die zijn kinderen sloeg. Vooral Pauls oudste broer Kevin kreeg ervan langs. Kevin woont nog steeds in Cumbernauld; hij is verslaafd aan heroïne.

Pauls ouders verhuisden eind jaren zeventig van Glasgow naar Cumbernauld, toen veel gedesillusioneerde pioniers de stad juist verlieten. Ik loop met Paul naar het rijtjeshuis in Carbrain waar hij opgroeide. In de geasfalteerde voortuin van de burens staat een caravan met lekke banden.

‘Op een nacht werd ik wakker van gegil,’ zegt Paul. Met zijn kleine broertje Andrew keek hij uit het raam. Hij zag hoe een vrouw die vaak dronken door de straat reed, door buurtbewoners in elkaar werd geslagen. Zijn moeder en zijn oudere zus Dawn mengden zich in het gevecht. ‘In hun nachtjapon en met krulspelden in ramden ze erop los.’

Toen zijn vader ervandoor ging met een jonge vrouw, gaf zijn moeder een groot feest. Zijn moeder werkte bij Tenma, een fabriek in Cumbernauld waar plastic behuizingen voor televisies werden gemaakt. Ashley, Pauls andere zus, werkte ook in die fabriek.

Kevin werd na een gevecht met een lerares van school gestuurd. ‘Tijdens het gevecht kreeg de lerares een hartaanval,’ zegt Paul. Terwijl ze naar adem hapte, ging Kevin ervandoor met haar portemonnee. Een tijdje speelde hij in een jeugdteam van de Glasgow Rangers; daarna stopte hij met voetballen.

Met zijn vrienden Frankie, Lee en een jongen die ‘Fireman’ werd genoemd vormde Kevin een bende: Carbrain Young Team. Ze braken in en pleegden overvallen. Op een avond zat het gezin met een bord op schoot voor de televisie, toen een arrestatie-eenheid binnenviel en Kevin afvoerde.

Kevin is de enige van Carbrain Young Team die nog leeft. Lee werd overreden »

toen hij dronken op de snelweg liep. Fireman stierf in een daklozenopvang met een naald in zijn arm. Frankie kreeg bij een kroeggevecht een zwaard door zijn hoofd.

Op de avond dat zijn zus Dawn door een groep mannen bij hen thuis in de gang in elkaar werd geslagen – een week ervoor had ze ruzie gemaakt op een feest – bedacht Paul zijn personage Kirkland Ciccone. Als hij Ciccone is, trekt hij gekleurde kleren aan en spreekt hij met een hoge stem.

We lopen terug naar het winkelcentrum. Daar komen we Craig Murray tegen. Bij 24-uurs supermarkt Tesco heeft hij twee horror-dvd's gekocht. 'Ik heb het syndroom van Asperger,' zegt hij tegen Paul, 'een ziekte die ze in de oorlog bij toeval hebben ontdekt.'

Vrijdag ga ik op patrouille met sergeant George Smith van Cumbernauld Police. Op het bureau laat Smith het cellenblok zien. Er zijn 7 cellen; in elke cel passen 3 matrassen. Elk weekeinde zitten er 21 arrestanten in de cellen. Smith vertelt dat de vredige buurten uit het concept van Copcutt in handen zijn van rivaliserende jeugdbendes. Carbrain, Seafar, Abronhill en Kildrum vechten tegen elkaar.

Onbedoeld creëerde Copcutt een perfecte infrastructuur voor de jeugdbendes. 'In het vele groen kunnen ze makkelijk verdwijnen,' zegt Smith. 'Ze gebruiken de onderdoorgangen als schuilplaatsen, de voetgangersbruggen als uitkijkposten.' De hofjes hebben één toegangsweg. 'Ze zien de politie altijd aankomen.'

In het weekeinde komen de bendeleden elkaar tegen in The Basement en Love Love, de twee discotheken van Cumbernauld. 'We hebben daar standaard acht agenten staan. Anders maken ze elkaar af.'

In een onopvallende auto rijden we door Carbrain. Op Millcroft Road wijst Smith drugspanen aan. Vijftig jaar geleden werden toekomstige bewoners van Millcroft Road door een CDC-inspecteur gescreend voor ze er mochten wonen. We rijden onder een voetgangersbrug

Onbedoeld creëerde de architect een perfecte infrastructuur voor de jeugdbendes. 'In het vele groen kunnen ze makkelijk verdwijnen'

door waaraan bloemen en vlaggen hangen. 'Daar zijn twee meisjes vanaf gesprongen,' zegt Smith.

In Seafar stoppen we voor een half ingestorte flat. Smith wijst op een dichtgetimmerde woning. 'Daar woonde Jeff Blockley met zijn vriendin Kate.' Elke ochtend kwamen er tien tot vijftien junks over de vloer. 'Op een ochtend staken twee junks Jeff Blockley met mesen dood en stalen drugs ter waarde van zestig pond.'

Smith krijgt een melding: op een voetgangersbrug tussen Kildrum en Abronhill is een jeugdbendegevecht gaande. 'Hou je vast,' zegt Smith. Met hoge snelheid rijden we naar de brug. Boven ons vliegt een politieheliikopter. We zien jongens van de brug af rennen. We rijden een autoluw hofje in. De helikopter gaat boven het hofje hangen; in verwilderde voortuinen waaien plastic zakken en reclamefolders in het rond. De agenten in de helikopter zeggen dat een jongen met een knuppel een van de huizen binnen is gegaan.

Smith klopt op een raam, een oude vrouw doet open. 'Hebt u een jongen met een knuppel gezien?' De oude vrouw heeft niets gezien. Smith klopt op het volgende raam. Een jongetje doet open.

Hij is alleen thuis met zijn zusje. Zonder arrestant rijden we terug naar het politiebureau.

Nog een paar dagen dwaal ik door Cumbernauld. Op straat lopen jongeren met flessen wijn rond. 'Wijn is op dit moment goedkoper dan bier,' zegt een van hen. Woensdagavond nemen Bobby Johnston en Tom Reilly me mee naar een zaaltje van golfvereniging Dullatur, waar Rotary Club Cumbernauld bijeenkomt. Rond een tafel zit een groep oude mannen, er wordt aardappelpuree met suddervlees opgediend. De voorzitter brengt een toast uit op de koningin en op Cumbernauld, 'de mooiste stad ter wereld.' 'Hear, hear,' zeggen de oude mannen.

In 1963 vertrok Geoffrey Copcutt uit Cumbernauld, vier jaar voordat de megastructuur klaar was. Tussen hem en de uitvoerders was een onwerkbaar situatie ontstaan. Copcutt wilde geen concessies doen. Ook al stroomde er regenwater door de tunneltjes in de megastructuur, afdakjes mochten er niet komen. In Noord-Ierland zou Copcutt een volgende new town ontwerpen. Binnen een paar maanden vertrok hij daar weer: unionisten zouden invloed op zijn plannen hebben willen uitoefenen. Copcutt gaf daarna les in Amerika en vestigde zich in de Filipijnen. Daar werd hij twee jaar voor zijn dood in 1997 geïnterviewd. Hij zei dat het misschien beter was geweest als Cumbernauld een plan was gebleven. <

Joris van Casteren schrijft in het boek *Lelystad (2008)* over zijn bewegende nieuwbouwe jeugd in 'new town' Lelystad. Naar aanleiding hiervan bezoekt hij een aantal new towns en uitbreidingswijken in Europa en onderzoekt wat er terecht is gekomen van de utopische ontwerpen en uitgangspunten van architecten en planologen, en van hun hoge verwachtingen van de toekomst. Deel 1: Cumbernauld.

Deze serie komt mede tot stand dankzij een bijdrage van het Stimuleringsfonds voor Architectuur en het International New Town Institute (INTI)